

Бенкендорф Г. Д.,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ КОНТИНУУМ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО МАКРОТЕКСТУ

У статті досліджуються складники націонал-соціалістичного макротексту – простір і час, які зі свого боку визначають його територіальний та темпоральний параметри. Дослідження проводиться на матеріалі виступів і промов функціонерів НСДАП.

Ключові слова: мова НСДАП, макротекст, простір, час, просторово-часовий континуум, ретроспекція, проспекція.

В статье исследуются составляющие национал-социалистического макротекста – пространство и время, которые определяют его территориальный и темпоральный параметры. Исследование проводится на материале выступлений партийных функционеров НСДАП.

Ключевые слова: язык НСДАП, макротекст, пространство, время, пространственно-временной континуум, ретроспекция, проспекция.

The article deals with the space and time as the constituents of the national-socialist macrotext. Space and time determine its territorial and temporal indicators. The investigation is carried out on the speeches of NSDAP functionaries.

Key words: NSDAP language, macrotext, space, time, space-time continuum, retrospection, prospection.

Текст традиційно вважається в лінгвістиці кінцевою одиницею в ієрархії мовленнєвих одиниць. Однак, на нашу думку, можлива масштабніша одиниця зі складнішою структурною організацією ніж текст. Цю одиницю будемо іменувати макротекст. Під макротекстом розуміємо сукупність відповідних текстів, які об'єднуються за певними показниками. Буде правомірним вказати, що макротекст вважається місцем і водночас умовою існування концептів націонал-соціалістичної картини світу. Далі будемо іменувати цей макротекст тоталітарним макротекстом і використовувати цей термін як робочий.

Межі тоталітарного макротексту мають відносний характер; вони можуть змінюватися і це залежить від цілей, завдань і наукових позицій дослідника. В цьому дослідженні макротекст розглядається як сукупність індивідуальних і колективних текстів, авторами яких є представники верховної влади в Німеччині часів націонал-соціалізму (1933 – 1945).

Щодо лінгвістичної дефініції поняття макротекст ми вважаємо для себе прийнятним визначення Н. А. Купіної. На позначення цього поняття нею використовується термін свертхтекст. «Свертхтекст – це сукупність висловлювань, текстів, які обмежені темпорально і локально, поєднані ситуативно і за змістом, характеризуються цільною модальною настановою, достатньо визначеними позиціями адресата та адресанта, особливими критеріями нормального і аномального» [1, с. 53].

На макротекст поширюються ті ж самі категоріальні признаки, що вони притаманні тексту як мовленнєвій одиниці: 1) цілісність, 2) дискретність, 3) розгорнутість [2, с. 4]. Покладені в основу макротексту показники дають підстави стверджувати, що ця мовленнєва одиниця є цілісним утворенням. Йдеться про такі ознаки як ретроспекція, проспекція, модальність.

Таким чином, об'єктом нашого дослідження є націонал-соціалістичний макротекст, або макротекст націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСДАП). Предмет дослідження – просторово-часовий континуум як провідна категорія макротексту. За допомогою просторово-часового континууму аналізуються два взаємопов'язаних аспекти: 1) онтологічний, де мова іде про об'єктивні час і простір, в яких існує макротекст і 2) гносеологічний, тобто специфічне відображення в ідеологічних концептах усього історичного процесу разом з відображенням простору і часу, в яких перебувають ідеологічні концепти. Макротекст тоталітарної НСДАП є водночас мовним середовищем для існування ідеологічних концептів націонал-соціалізму.

Якщо скористатися загально відомим трикутником Огдена-Ричардса (денотат – поняття – мовний знак) то відношення будуть виглядати у такий спосіб: історично-політична ситуація в країні в першій половині ХХ сторіччя (денотат) транспонується в суспільній свідомості в ідеологічний симбіоз, а саме поєднання просторово-часового континуума із взаємозв'язками / взаємодіями суб'єктів історії, що перебувають в цьому просторово-часовому континуумі (поняття). І, нарешті, це поняття маніфестується в макротексті, складній мовно-мовленнєвій одиниці.

Схематично просторово-часовий континуум в націонал-соціалістичному макротексті має певну точку відліку. Такою точкою виявляється 1919 рік – рік ідейно-організаційного оформлення націонал-соціалістичної ідеології, тобто рік заснування НСДАП. Протягом 14 років (1919-1933) націонал-соціалістичний макротекст функціонує в межах територіального простору Німеччини як Великонімецької імперії (Grossdeutsches Reich). Після 1933 року починається розширення державних територій Німеччини: в 1935 році до Німеччини приєднується Саарська область, в 1938 – Судети і Австрія, в 1939 – Польща, в 1941 – Україна і Прибалтика. В мові НСДАП виявляються декілька синонімів на позначення імперії – *das Deutsche Reich, das Dritte Reich, das Großdeutsche Reich, das Reich der Freiheit und der Ehre, das Deutsche Reich der Größe und der Ehre, das deutsche Vaterland*.

Ареал функціонування мови НСДАП поширюється у міру збільшення територіального простору Німеччини після 1933 року серед німецькомовних соціальних груп на приєднаних територіях. Мовний ареал НСДАП не збігається з державними кордонами імперії, але наявним є певний ідеологічний вплив на іншомовні етноси.

Час функціонування мови НСДАП не збігається з періодом панування націонал-соціалістичного режиму. Мова НСДАП народжується і формується разом з ідеологією націонал-соціалізму. Таким чином, дата виникнення мови НСДАП приблизно збігається з датою виникнення самої партії, тобто 1919-м роком. Активно функціонувати мова НСДАП перестав після краху панівного режиму.

Отже, макротекст організовано темпорально і локально, інакше кажучи, він містить у собі сукупність хронологічно впорядкованих текстів, складових макротексту, створених у певний проміжок часу, тобто проміжок історії, вимірюваний в таких одиницях як рік, місяць, день.

З другого боку, становить науковий інтерес питання про те, як виглядають в макротексті НСДАП складники тогочасної картини світу – простір і час. Схематично просторово-часовий континуум мови НСДАП має такий вигляд:

В націонал-соціалістичній картині світу das Deutsche Reich зберігає спадкоємність з Прусією і кайзерівською Німеччиною, з духом і традиціями минулого. Історична ретроспектива персоніфікується в постаті райхспрезидента Пауля фон Гінденбурга.

«Der Ort, an dem wir uns versammelt haben, mahnt uns zum Rückblick auf das alte Preußen, das in Gottesfurcht, durch pflichttreue Arbeit, nie verzagenden Mut und hingebende Vaterlandsliebe groß geworden ist und auf dieser Grundlage die deutschen Stämme geeint hat. Möge der alte Geist dieser Ruhmesstätte auch das heutige Geschlecht beseelen, möge er uns frei machen von Eigensucht und Parteizank und uns in nationaler Selbstbestimmung und seelischer Erneuerung zusammenführen zum Segen eines in sich geeinten, freien, stolzen Deutschlands» [P. von Hindenburg 21. 3. 33 Potsdam, zit. nach 3, s. 77].

«... eine Stimmung, wie sie nur mehr zu vergleichen ist mit jenem August 1914, da ebenfalls eine Nation aufgebrochen ist, alles was sie besaß, zu verteidigen. Der 30. Januar wird in der deutschen Geschichte als der Tag bezeichnet werden, da die Nation sich wieder zurückgefunden hatte, da eine neue Nation aufbrach und abtat alles an Qual, Schmach und Schande der letzten vierzehn Jahre» [H. Göring, 30. 1. 1933, zit. nach 3, s. 68].

Історичний період Веймарської республіки однозначно розглядається як ланка, що випала з німецького історичного континууму, як своєрідний зв'язок, який перервав зв'язок часу. В звинувачувальних промовах А. Гітлера, Й. Геббельса, Ф. фон Паппена цей період висвічується так:

«... über 14 Jahre sind vergangen, seit dem unseligen Tage, da von inneren und äußeren Versprechungen verblendet, das deutsche Volk der höchsten Güte unserer Vergangenheit, des Reiches, seiner Ehre und seiner Freiheit vergab und dabei alles verlor. Seit diesen Tagen des Verrates hat der Allmächtige unserem Volk seinen Segen entzogen. Zwietracht und Haß hielten ihren Einzug... das Ergebnis ist ein Trümmerfeld» [A. Hitler, 1. 2. 1933, Rundfunk, zit. nach 3, s. 70].

«Wohin haben sie in den 14 Jahren Deutschland geführt? Die Staatsfinanzen erst in Ordnung gebracht, die ungeheueren Kriegsrohstoffe in wenigen Jahren vergeudet. Von Milliardensummen blieb keine Mark übrig. Sie beginnen dann das Verbrechen der Inflation, und nachdem sie mit diesem neuen Raubzug unter ihren Ministern Hilperding und Genossen die Nation ruinierten, setzt Zinswucher ein. Unerhörte Wucherzinsen, die in keinem Staat früher straflos hätten genommen werden dürfen...

... (und) damit beginnt nun weiter die Vernichtung der Produktion, die Vernichtung durch diese marxistischen Wirtschaftstheorien an sich und dann durch den Wahnsinn einer Steuerpolitik, der das übrige noch besorgt. Und nun sehen wir, wie Stand um Stand zusammenbricht... der Mittelstand allmählich verzweifelt, Hunderttausende von Existenzen ausgelöscht werden, Jahr für Jahr, Zehntausende von Konkursen, Hunderttausende von Zwangsversteigerung stattfinden, und das frißt das hinüber auf den Bauernstand, der beginnt zu verelenden. Der fleißigste Stand im ganzen Volk, er geht zugrunde, kann nicht mehr existieren, und dann greift es endlich zurück wieder nach der Stadt, und die Arbeitslosenarmee beginnt nun zu wachsen: Eine, zwei, drei Millionen, sieben Millionen. Heute mögen es sieben bis acht Millionen tatsächlich sein. Sie haben vernichtet, was sie vernichten konnten... [A. Hitler, 10. 2. 1933 Berlin, Sportpalast, zit. nach 3, s. 70].

«... Was sie unserem Volk an materiellen Gütern zerstört haben, kann man in einem Wort ausdrücken: Alles! Sie konnten nicht mehr vernichten, als sie vernichtet haben. Daß sie aber die deutsche Nation außerdem vor der ganzen übrigen Welt politisch entwürdigten, indem sie sie in dutzende lächerliche Gruppen spalteten, ist schlimmer als ihre wirtschaftliche Vernichtung. 13 Jahre lang hat uns die Welt beurteilt nach der Qualität dieser Verderber Deutschlands. 13 Jahre sind wir in den Augen der anderen Welt eine würdelose Nation gewesen, 13 Jahre lang ein Volk, mit dem man umspringen konnte, wie man wollte. Und es war nicht anders denkbar, wenn sie die Zerrissenheit sich vor Augen halten, in die dieses System die deutsche Nation geworfen hat... [A. Hitler, 24. 7. 1932 Berliner Stadion, zit. nach 3, s. 60].

«Ich will nur, Volk, daß Du gerecht bist. Du sollst ein Urteil abgeben über die vergangenen 14 Jahre der Schmach, der Schande, des Verfalls und der nationalpolitischen Demütigung. Und Du sollst darüber entscheiden, ob die Männer und Parteien, die für diese 14 Jahre verantwortlich gemahnt werden müssen, noch weiterhin das Recht besitzen, die Macht und die Verwaltung in ihren Händen zu behalten... [J. Goebbels, 24. 7. 1932 Berlin, Sportpalast, zit. nach 3, s. 61].

«... Es widerspricht allen Grundsätzen der vor der Linken so oft zitierten Demokratie, wenn man das deutsche Volk zum Neubau seines Lebensraumes aufruft und gleichzeitig weiteste Teile dieses Volkes, denen das Zukunftsideal einer großen und freien Nation verschwebt, diffamierte und von der Mitwirkung auszuschalten suchte. Man kann andererseits nicht an das Werk eines Neubaues herangehen, wenn man diejenigen, die die Fundamente einer jeden Gemeinschaft, die Begriffe von Religion, Familie und Staat, die Grundlagen unserer ganzen Kultur, zerstören wollen, wenn man sie ungehindert ihr Wühlwerk treiben läßt. [F. von Pappen 30. 7. 1932 zit. nach 3, s. 61].

Заслуга лідера НСДАП і націонал-соціалізму в цілому мусить полягати у відновленні історичного континууму та регенерації німецької історії.

«... Es ist schon vermessen, wenn ich heute vor die Nation hintrete und sie beschwöre: Deutsches Volk, gib uns vier Jahre, dann richte und urteile über uns! Deutsches Volk, gib uns vier Jahre, und d ich schwöre dir, so wie wir und so wie

ich in dieses Amt eintrat, so will ich dann gehen. Ich tat nicht um Gehalt und nicht um Lohn, ich tat es um deiner selbst wegen (Beifall)... Ich habe kein anderes Ziel im Auge gehabt als dem zu diesen, was uns das Höchste auf Erden ist. Denn ich kann mich nicht lossagen von dem Glauben an mein Volk, kann mich nicht lossagen von der Überzeugung, daß diese Nation wieder einst auferstehen wird, kann mich nicht entfernen von der Liebe zu diesem meinen Volk und hege felsenhaft die Überzeugung, daß eben doch dann einmal die Stunde kommt, in der die Millionen, die uns heute verfluchen, hinter uns stehen und mit uns begrüßen werden dann das gemeinsam geschaffene, mühsam erkämpfte, bitter erworbene neue Deutsche Reich der Größe und der Ehre und der Kraft und der Herrlichkeit und der Gerechtigkeit. Amen!...» [A. Hitler, 10. 2. 1933 Berlin, Sportpalast, zit. nach 3, s. 71-72].

В націонал-соціалістичній картині світу А. Гітлер та його партія презентують теперішній час. Контакт двох осіб (Гітлера і фон Гінденбурга) символізує відродження германського Духа, реставрацію попередніх підвалин та їхню непорушність у майбутньому. На підтвердження цьому наведемо уривки з некролога А. Гітлера на похороні П. фон Гінденбурга та виступу Герінга:

«... das Deutsche Volk aber wird zu seinem toten Helden kommen, um sich in Zeiten der Not neue Kraft zu holen für das Leben, und wenn selbst die letzte Spur dieses Leibes verweht sein sollte, wird der Name noch immer unsterblich sein. ß Toter Feldherr, gehe nun ein in Walhall!» [Rede von 7. 8. 1934 in Tannenberg; zit. nach 3, s. 93].

«Heute wird der Tag sein, an dem wir das Buch der deutschen Geschichte der letzten Jahre der Not und Schande schließen und ein neues Kapitel beginnen. Und auf diesem Kapitel wird stehen: 'Die Freiheit und die Ehre sind das Fundament des kommenden Staates'» [H. Göring, 30. 1. 1933, Berlin, zit. nach 3, s. 68].

Наведені вище витяги з виступів А. Гітлера віддзеркалюють історичну ретроспективу і в сукупності з аналогічними текстами інших націонал-соціалістичних діячів створюють ретроспективу макротексту. Історична макроретроспектива мислиться на дуже великий проміжок часу (Tausendjähriges Reich). У пересічній свідомості цей проміжок часу сприймається як вічність порівняно з середньою тривалістю життя.

Der Nationalsozialismus wird die kommenden tausend Jahre der deutschen Geschichte bestimmen. Der ist nicht mehr wegzudenken...» [A. Hitler, 30. 1. 1941 Berlin, Sportpalast, zit. nach 3, s. 174].

«Es ist unser Wunsch und Wille, daß dieser Staat und dieses Reich bestehen sollen in kommenden Jahrtausenden. – Wir können glücklich sein, zu wissen, daß diese Zukunft restlos uns gehört».

Стан майбутнього постає в оптимістичних тонах: *«Dieses Deutschland muß schöner werden als das vergangene, es muß besser werden als das vergangene, es muß stärker werden als das vergangene [A. Hitler, 24. 2. 1937 Hofbräuhaus, München].* Найближче майбутнє інтерпретовано як визначення місця німецької імперії в Європі та її провідної ролі на континенті. Наведений нижче витяг з виступу Й. Геббельса разом з попередніми витягами з гітлерівських промов створюють проспекцію націонал-соціалістичного макротексту.

«... Ich habe nun den Eindruck, daß wir heute in einem Zeitalter leben, in dem die Welt neu verteilt wird. Ich habe weiterhin den Eindruck, daß wir bei der Verteilung der Welt in den vergangenen Jahrhunderten als Deutsche zu kurz gekommen sind, und ich habe drittens den Eindruck, daß wir das, was wir damals versäumten, jetzt nachholen müssen.

... Und so wie wir das Gesicht des Reiches gewandelt haben, so werden wir das Gesicht des Europas wandeln, und so wie die inneren Widerstände und Gegensätze des Reiches von vor zehn Jahren, als ich zum erstenmal hier sprach, längst vergessen sind, so werden in zehn Jahren, wenn ich wieder hier spreche, die europäischen Gegensätze vergessen sein.... Dann, meine Parteigenossen, werden wir unser großes Ziel verwirklichen und werden hier im Herzen Europas wieder unser altes, weitgestecktes, großes germanisches Reich errichten. Ein Reich, daß dann der Schutzpatron Mitteleuropas sein wird.... Die deutsch-italienische Achse (durch den Dreimächtepakt nun auf andere Staaten ausgeweitet) wird sich den Bedrohungen der angelsächsischen Welt gegenüber durchsetzen. Dann werden wir, jeder in seinem Wirkensraum, dieses neue Europa aufbauen und organisieren» [J. Goebbels, 5. 11. 1940, Kundgebung der NSDAP in Prag, zit. nach 3, s. 172-174].

Розглянутий в статті текстовий матеріал дає можливість зробити такі **висновки**. Просторово-часовий континуум виглядає як суцільне середовище, створене філософськими категоріями простору і часу. Він відображається в суцільному текстовому середовищі – макротексті. Континуум тоталітарного макротексту має великі розміри, не виглядає замкнутим, разом з тим прагне до певних обмежень. Просторово-часовий континуум відіграє особливу роль при описі мов тоталітарних партій.

Література:

1. Купина Н. А. Тоталитарный язык. Словарь и речевые реакции / Н. А. Купина. – Екатеринбург, Пермь : Изд-во Урал. ун-та ЗУУНЦ, 1995. – 144 с.
2. Мороховский А. Н. К проблеме текста и его категорий / Александр Николаевич Мороховский // Текст и его категориальные признаки. – Киев : Киевский гос. пед. ин-т иностр. яз., 1989. – С. 3-8.
3. Fischer M. Der Nationalsozialismus. 12 dunkle Jahre deutscher Geschichte. / M. Fischer, S. Hügli, B. Ischi, D. Schärer. – Bonn : Inter Nationes, 1975. – 343 s.